

ODGOJNE VRIJEDNOSTI U ODABRANIM GOVORIMA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA, PROMICATELJA PROSVJETE I KULTURE

Sažetak

Biskup Josip Juraj Strossmayer kulturno je, politički i prosvjetiteljski djelovao u iznimno teško i turbulentno vrijeme hrvatske povijesti koje karakterizira buđenje nacionalne svijesti i stremljenje k suvremenom građanskom društvu i njegovim vrijednostima — kulturnim i moralnim. Biskup Strossmayer u svojim je govorima ukazao na potrebu nacionalnoga buđenja hrvatskoga naroda na čvrstim temeljima vjere, a potom i znanosti i umjetnosti. U radu se pedagoški usmjerenim čitanjem dubinski analiziraju odabrani govori biskupa Strossmayera počevši s godinom 1850. kada se obratio narodu prigodom svečanoga stupanja na biskupsku stolicu. Bio je to prvi njegov važniji govor, a slijede ga govor s devete saborske sjednice (1861.), govor s prve svečane sjednice Akademije znanosti i umjetnosti (1867.), govor studentima i profesorima nakon otvorenja Sveučilišta u Zagrebu (1874.), govor prigodom posvete i otvaranja nove zgrade Gimnazije u Vinkovcima (1879.) te govor na svečanoj sjednici Akademije znanosti i umjetnosti prigodom otvorenja galerije slika (1884.) Iščitavanjem šest reprezentativnih Strossmayerovih govora tipologizirane su i svrstane u kategorije odgojne vrijednosti koje zastupa.

Ključne riječi: *biskup Josip Juraj Strossmayer, dubinska analiza, odgojne vrijednosti, tipologizacija*

VESNICA
MLINAREVIĆ*

TIHOMIR
ŽIVIĆ**

ANTONIJA
VRANJEŠ***

UDK: 37.018
Strossmayer J. J.
929 Strossmayer J. J.
Pregledni članak

* Dr. sc. Vesnica Mlinarević, izv. prof., Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, vmlinarevic@foozos.hr

** Dr. sc. Tihomir Živić, doc., Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, tzivic@kulturologija.unios.hr

*** Antonija Vranješ, asist., Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, antonija_vranjes@yahoo.com.au

I.

Vrijednosti predstavljaju svojevrsnu organizaciju čovjekovih potreba, želja i ciljeva, kojom se među njima uspostavlja određeni odnos prioriteta i hijerarhijske važnosti. Ta organizacija olakšava pojedinčevo snalaženje, odlučivanje i integrirano djelovanje pa se vrijednosti stoga mogu shvatiti kao svojevrsni kriteriji prioriteta koji usmjeravaju čovjekovo ponašanje.¹ Filozofskom, sociološkom i psihološkom pristupu zajedničko je razumijevanje vrijednosti kao temeljnih i stabilnih ljudskih vjerovanja koja ih usmjeravaju prema „višim“ ili „nižim“, „važnim“ ili „manje važnim“, „boljim“ ili „lošijim“, „poželjnim“ ili „nepoželjnim“ ciljevima u životu.² Sociolozima Durkheimu i Weberu vrijednosti su u središtu njihovih teorija, one upravljaju djelovanjima pojedinaca, u osobama su internalizirane, a u društvu institucionalizirane te su jedan od mehanizama socijalne integracije.³ Pitanje vrijednosti koje su promišljali mislioci tijekom povijesti (Platon, Aristotel, Kant...), aktualno je i danas.

Pedagoško učenje o vrijednostima vrijednosno je filozofska pedagogija ili pedagogija o vrijednostima.⁴ Opća polazna pretpostavka jest da su vrijednosti temeljna relativna stabilna vjerovanja nastala kao rezultat socijalizacije pod utjecajem individualnog iskustva te društvenih i kulturnih čimbenika.⁵ Rohan vrijednosti dijeli u skupine: vrijednosti su vodiči za preživljavanje, svrha im je omogućiti čovjeku održanje u socijalnom okruženju (usmjeravaju ponašanje osobe tako da čini što misli ili osjeća da bi trebao činiti stoga što želi ostati u svom socijalnom okruženju) i vrijednosti su odraz poželjnoga, okvir su za razlikovanje dobra i zla, ispravnog od neispravnog, one pružaju osnovu za moralno i etičko življenje.⁶ Etičar David Hare navodi da je jezik mira, jezik moralnosti i ljubavi te da je moralnost zapravo ljubav „jer bit je moralnosti davati interesima drugih jednaku težinu kao vlastitima“.⁷

¹ Boris Petz, „Vrijednosti“, *Psihologijski rječnik*, Prosvjeta, Zagreb, 1992.

² Renata Franc – Vlado Šikić – Ines Ivičić „Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima“, *Društvena istraživanja*, 11 (2002.) 2–3, str. 215.

³ Heiner Meulemann, Verte und Wertewandel. Zur identitet einer getelten und wieder vereinten Nation, Juventa Verlag, Weinheim und München, 1996.

⁴ Kornelija Mrnjauš, *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*, Zaklada Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 2008.

⁵ Meg J. Rohan „Rose by any name? The values construct“, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4 (2000.) 3, str. 255–277.; Meg J. Rohan – Mark P. Zanna, „Value transmission in families“, u: Clive Seligman – James M. Olson – Mark P. Zanna (ur.), *The Ontario The Ontario symposium*, 8, *The psychology of values*, NJ: Erlbaum, Hillsdale, 1996., str. 253–276.

⁶ Meg J. Rohan „Rose by any name? The values construct“, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4 (2000.) 3, str. 255–277.

⁷ Prema: Gerhard Zecha, „Opening the Road to Value Education“, u: David Aspin i Judith Chapman (ur.), *Values Education and Lifelong Learning*, Springer, Dordrecht, 2007., str. 59.

Schwartz i Bilsky ističu da je za različita shvaćanja vrijednosti zajedničko da se koncepti i vjerovanja odnose na poželjna krajnja stanja i ponašanja; da nadilaze specifične situacije; usmjeravaju izbor i vrjednovanje ponašanja i događaja i razlikuju se po relativnoj važnosti.⁸

Sve su vrijednosti u funkciji postizanja odgojne svrhe i zadaća odgoja te ih s pravom nazivamo odgojnim vrijednostima.⁹ Odgojne vrijednosti usko su povezane s odgojnim ciljevima i normama. Odlučujuće obilježje pojedine vrijednosti upravo je čin ovrednjivanja koji odlučuje o prihvaćanju cilja ili norme od strane individue te se na normama temelje vrijednosti, ali i vrjednovanje nečega kao dobro/loše, valjano, točno/pogrješno.¹⁰ Društvene se vrijednosti znatno odražavaju na definiranje odgojnih vrijednosti jer se upravo putem odgoja nastoji afirmirati određeni društveni sustav vrijednosti. Osobne i zajedničke vrijednosti, dobro i zlo, društvena etika, politički sustav i demokracija, narod i domovina, pitanja su pred kojima se ne može ostati neodređen kada govorimo o sustavu vrijednosti koji želimo predati budućim generacijama, ističe Šanjek.¹¹

Analizirajući vrijednosti koje se smatraju temeljima ili najviše zajedničkim svim ljudima i kulturama, dolazi se do zaključka da je glavni kriterij kojim se one odabiru sama ljudska priroda, koja je univerzalna, odnosno jednaka za sve ljude.¹² Težnja dobru i dobroti univerzalna je vrijednost i kao takva jamstvo opstanka čovječanstva. Ljudski život treba se smatrati vrhovnom vrijednosti, a sve su druge vrijednosti podređene njemu, njegovu održavanju i boljitku: „odgoj i obrazovanje za vrijednosti, odgoj i obrazovanje za život“, a „vrijednosti su sve što unaprijeđuje individualni život ili ljudski opstanak bez povrede drugih ljudi i društva kao cjeline“.¹³ Maleš i Stričević ističu „vrijednosti s kojima je moguće razvijati međuljudske odnose, poštivanje sebe i drugih, poštovanje različitosti, globalnu svijest, multikulturalnost i suradnju: (mir, ljubav, radost, samokritičnost, samopouzdanje, samokontrola, iskrenost, povjerenje, komunikativnost, optimističnost, tolerantnost, poduzetnost, kreativnost, suradnja,

⁸ Shalom H. Schwartz – Wolfgang Bilsky, „Toward a Theory of the universal content and structure of values, extension and cross-cultural replications“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (1990.), str. 878–891.

⁹ Ante Vukasović, „Svrha i zadaće odgoja i obrazovanja“, u: Antun Mijatović (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1999., str. 129–148.

¹⁰ Herbert Gudjons, *Pedagogija temeljna znanja*, Educa, Zagreb, 1994. str. 154.

¹¹ Franjo Šanjek, „Koliko vrijede naše vrijednosti danas?“, u: Jakša Barbić (ur.), *Vrijednosti suvremenog društva – Hrvatska u XXI. stoljeću*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012.

¹² Vidi bilj. 7.

¹³ Isto, str. 55.

poštenje, samostalnost, pravednost, osjećajnost, suosjećajnost, velikodušnost, prijateljstvo, ljubaznost, discipliniranost, strpljivost, solidarnost, empatičnost)¹⁴.

Kada govorimo o klasifikaciji vrijednosti, svaki autor stvara vlastitu selekciju, s manje ili više konsenzusa. U potrazi za skupom univerzalnih ljudskih vrijednosti dolazimo do zajedničkih kategorija: ljubav, istinitost, poštenje, sloboda, jedinstvo, tolerancija, odgovornost i poštovanje života. Hentig je sastavio vlastitu listu vrijednosti: „život; sloboda; samoodređenje i autonomija; mir i ljubaznost; nenasilje; duševni mir; pravednost; solidarnost, bratstvo i zajedništvo; istina; obrazovanje, znanje, rasuđivanje i mudrost; moći voljeti i biti voljen; zdravlje, oslobođenje od boli i snaga; odanost i poštovanje čovjeka; ljepota.“¹⁵ Vrijednosti se nalaze u međusobnom odnosu, srodne su, a svaki pojedinac tijekom života izabire određene vrijednosti prema kontekstu u kojem se nalazi, vlastitim ciljevima ili promišljanjima o sebi i svijetu.¹⁶

Prosvjećivanje ishodi time da pojedinac prihvaća moralne vrijednosti „svim srcem“, a poučavanje vlastitim primjerom i djelima što je Strossmayer u svojem životu svjedočio. Stoga su njegove misli, govori i djela motivacija istraživačima, znanstvenicima, umjetnicima i danas. Vođen načelom „prosvjetom k slobodi“ iznimno je svojim djelima Strossmayer dao upravo odgojnim vrijednostima, obrazovanju i kulturi. Bio je velikan koji je u Hrvatsku svoga doba nastojao ugraditi komponente europske kulture koje je pronalazeći u inozemnim iskustvima iz jednoga grada ili države, prenio u svoju. Neprijeporna je njegova težnja izgradnji, otvaranju i razvoju odgojnih, obrazovnih, znanstvenih i kulturnih institucija, stipendiranje mladih intelektualaca, pomaganje đačkim fondovima i siromašnima, dovođenje časnih sestara u Osijek i rad u dječjim vrtićima, školama i bolnici. Mnoge su vrijednosti prisutne u njegovim govorima i djelima, a osobito u njegovu isticanju čiste savjesti, morala i etike. Ističu se sloboda, obrazovanje, ljubav, izvrsnost, marljivost, istina, poštenje, vjernost, umjerenost, pravda, pomaganje. Svojim riječima i djelima upravo je živio ove vrijednosti za koje ističe da su plod odgoja. Osobito naglašava važnost roditeljstva i obitelji kao vrijednosti društva prema kojima je čovjek vrijednost po sebi, a za što je najzaslužniji odgoj.

Vrijednosti koje nas usmjeravaju i određuju utječu na svaki pojedini aspekt našega života. Utječu na to kako percipiramo svijet oko sebe. Vrijednosti omogućuju da

¹⁴ Dubravka Maleš – Ivanka Stričević, *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu*. Priručnik za rad s djecom predškolske dobi na usvajanju humanih vrijednosti, Udruženje Djeca prva, Zagreb, 2005., str. 342.

¹⁵ Hartmut von Hentig, *Humana škola*, Educa, Zagreb, 1997., str. 162.

¹⁶ Alojzije Hobljaj, „Odgoj i obrazovanje za vrijednosti u kontekstu vrijednosno usmjerenog društva“, *Dijete i društvo*, 9 (2007.) 2, str. 311–332.

upravljamo svojim emocijama i svojim ponašanjem i onime što činimo i govorimo. Strčić¹⁷ ističe da je jasna Strossmayerova slika znamenite i zaslužne ličnosti, kao čovjeka iznimne vrijednosti. Biskup Srakić u povodu stote obljetnice Strossmayerove smrti veliča njegova djela koja „stoje narodu kao otvorena knjiga iz koje narod treba čitati“ te dalje navodi da je Strossmayer ostao u središtu, ne samo nacionalnih, nego i svjetskih događanja. Suvremenik Smičiklas u knjizi *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera*, između ostalog navodi: „Pogled živahan i pronicljiv, glas mu je melodičan i bez grubosti, hod mu je brz i krepak.“¹⁸ Sam opis odaje karakteristike čovjeka kojemu se vjeruje, ima vjerodostojnost, moralnost, ugodu u komunikaciji i odlučnost.

U prilog navedenom neosporno se naslanja Radinova¹⁹ teorijska analiza o usmjeravajućoj funkciji vrijednosti u pogledu ponašanja i zauzimanje stavova glede relevantnih društvenih problema djelujući na svakodnevicu pojedinca i vodeći ga u njegovim odlukama i sudovima, pomažući mu u nastojanju da racionalizira i oblikuje stavove i mišljenja, olakšavajući mu komunikaciju s drugima te predstavljajući važna uporišta u njegovu shvaćanju društvene okoline. Rezultati istraživanja (Visković, 2013.)²⁰ ukazuju na međugeneracijski prijenos vrijednosti: odgovornost, neovisnost, stvaralaštvo, materijalna sigurnost i skrb o sebi. Autentično iskustvo i spoznaja pojedincima omogućuje smisleno preuzimanje vrijednosti i izgrađivanje osnovnih vrijednosnih orijentacija kao preduvjeta budućega ponašanja. Shvaćanje vrijednosti kao uzroka stavova i ponašanja proizlazi iz pretpostavljene motivacijske osnove vrijednosti prema kojoj vrijednosti kognitivno predstavljaju osnovne ljudske potrebe.²¹

Područje odgoja „uređuje vrijednosti“ dajući im smjer i karakter, a istovremeno odgojnim nastojanjima i djelovanjima možemo utjecati na vrijednosne promjene kod ljudi. Kako su vrijednosti vjerovanja u ono što je poželjno, a što nije; vrijednosti oslikavaju kulturu društva i one su poprilično zajedničke pripadnicima iz te kulture.²² Za odgojnu djelatnost, usvajanje vrijednosti predstavlja upravo cilj jer je njihovo usvajanje vezano za ideale koji stalno usmjeravaju ponašanje, a Strossmayer ih je

¹⁷ Petar Strčić, „Josip Juraj Strossmayer danas“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 16–17, (2006.), str. 103–139.

¹⁸ Tadija Smičiklas, „Nacrt života i djela biskupa J.J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice“, u: Ivo Padovan (ur.), *Hrvatski domoljub Josip Juraj Strossmayer – zbornik radova*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1995., str. 7–217.

¹⁹ Vidi bilj. 7.

²⁰ Ivana Visković, „Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescenata u općini Tučepi“, *Školski vijesnik – Časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 62 (2013.) 2–3, str. 253–269.

²¹ Vidi bilj. 6.

²² Vini Rakić – Svetlana Vukušić, „Odgoj i obrazovanje za vrijednosti“, *Društvena istraživanja*, br. 4–5, (2010.) 108–109, str. 771–795.

imao i ostvario mnogo. Ovo usvajanje nije samo intelektualne, već i emocionalne prirode. Prema Aristotelu, spoznaja još nije dovoljna za pokretanje akcije ako nedostaje univerzalna ljubav. Stoga je upitno „poučavanje“ vrijednostima, već je potrebna praktična primjena, svakodnevno iskustvo u humanom, demokratskom ozračju, djelovanje modelom ponašanja, navodi Mougnotte,²³ što određuje i Strossmayerov lik i životni put. Moralnost je intrinzična vrijednost i mora proizaći iz ispravnoga djelovanja, a ne zbog kakve druge koristi. Iz etičke perspektive djela moraju biti dobra zbog onoga što je ispravno, a ne zbog posljedica što ih proizvode, a povezujuće s motivacijom, Strossmayerovim moralnim autoritetom, njegovim djelima, pomaganjem i darovanjem tih vrijednosti svome narodu i naraštajima.²⁴

„Vrijednosti su izvorište odgoja, one nisu pasivne u odgojnoj i obrazovnoj djelatnosti, u životu, one nisu neutralna praksa, one su moral,“ navodi Vican.²⁵ Vrijednost zahtijeva razvitak unutarnjih osjetila za prepoznavanje, osobni angažman, neumorni rad na svom samousavršavanju. Vrijednosno usmjereni odgoj omogućuje da se čovjek neprestano razvija i usavršava svoje čovječstvo, a što je i Strossmayer govorio i tako djelovao.²⁶

II.

O Josipu Jurju Strossmayeru govorilo se kao o kreposnom svećeniku s ukusom umjetnika čiji je život svakidašnje požrtvovanje.²⁷ Gotovo da ne postoji komponenta u ljudskom životu i društvu koja Strossmayera nije zanimala, a svojim osebnim postupcima i karakterom „Strossmayer je svima, i dobronamjernima i zlonamjernima davao izuzetno mnogo materijala i za hvalu i za pokudu, i za prozirnu ruganciju, čak i za prizemnu, otvorenu“.²⁸ Njegova višestrana ličnost učinila ga je izuzetnim imenom hrvatskoga 19. stoljeća te je vremenom dostigao i do *prvoga govornika Europe*, kako ga je svojevremeno nazvao Emilio Casteral y Ripoll.²⁹ Živu je riječ biskup

²³ Alain Mougnotte, *Odgajati za demokraciju*, Educa, Zagreb, 1995.

²⁴ Maja Žitinski, „Obrazovanje je moralni pojam“, *Naše more*, 53 (2006.) 3–4, str. 140–147.

²⁵ Dijana Vican, „Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti“, *Pedagojska istraživanja*, 3 (2006.) 1, str. 10.

²⁶ Tonči Matulić, „Prevladavanje sukoba između znanja i odgoja za vrijednosti. Bioetika – primjer integracijskog modela odgoja i obrazovanja“, *Filozofska istraživanja*, 25 (2008.) 297, str. 345–372.

²⁷ Vladimir Rem (ur.), *Josip Juraj Strossmayer: Govori*, Slavonska naklada „Privlačica“ Vinkovci, Vinkovci, 1994.

²⁸ Vidi bilj. 19, str. 109.

²⁹ Emilio Castelar y Ripoll (1832. – 1899.) – španjolski povjesničar, političar i četvrti predsjednik Španjolske prve republike.

koristio u svim prigodama, a Koščak navodi da se Strossmayer rijetko latio pera, a da pritom nije napisao nešto od trajnoga značenja.³⁰

Odgojne vrijednosti biskupa Strossmayera promiču napore univerzalne ljudske vrijednosti koje su, bez obzira na povijesne okolnosti i datosti, uvijek aktualne i praktično primjenjive. Važnije je povoditi se „pravednim načelom“ koji biskup posebno ističe: „(...) što ne bi rado da ti drugi učini, ne čini ni ti drugomu, a što bi rada da ti drugi učini, učini i ti drugomu“.³¹ Odgojne vrijednosti koje u svojim govorima donosi biskup često uključuju jedna drugu, odnosno, rodoljublje i domoljublje ne mogu se promatrati bez slobode, a obrazovanju i svim materijalnim vrijednostima ključ je jedino vjera. No bez obzira na to što se odgojne vrijednosti iščitane u odbačanim Strossmayerovim govorima³² međusobno prožimlju, moguće ih je tipologizirati prema sljedećim kategorijama: 1. sloboda, 2. zemaljski zakoni, 3. nematerijalne, duhovne i kršćanske vrijednosti i ideali, 4. domoljublje i rodoljublje, 5. obitelj i roditeljstvo te 6. obrazovanje.

Sloboda

U svom prvom važnijem govoru 1850. godine Strossmayer biva usmjeren prema narodu i svećenstvu s jasnim upozorenjem pastira na osnovne ljudske vrijednosti: čestitost, marljivost i vjeru.³³ Smatra da bez slobodne odluke nema govora o kreposti i zaslugama te da kršćanstvo štiti slobodu, odnosno, „bez viere Isusove neima slobode, neima slave, neima srieće (...)“.³⁴ A slobodu, smatra, čovjek može steći isključivo ako slijedi luč vjere i ako se krijepi u istoj – tj. čovjek ne bi smio biti kršćanin samo imenom, nego naprotiv, pojedinac mora biti kršćanin i imenom i djelom, a zakoniti red i na njemu osnovana sloboda vladaju tamo gdje „sveznajući sudac i viečita pravda nad zakonom straži“.³⁵ Sloboda je živa vjera, napominje, „ljubav Boga i iskrajeg; jest

³⁰ Vidi bilj. 28.

³¹ Isto, str. 105.

³² „Govor Josipa Jurja Strossmayera prigodom svečanog njegova na biskupsku stolicu stupljenja – U Đakovu, 20. rujna 1850.“; II. „Govor Josipa Jurja Strossmayera na devetoj saborskoj sjednici – U Saboru, 29. travnja 1861.“; III. „Besjeda pokrovitelja Akademije znanosti i umjetnosti Josipa Jurja Strossmayera rečena na prvoj svečanoj sjednici 26. srpnja 1867. u Zagrebu; IV. „Tri rieči našem suveučilištu od biskupa bosanskoga i sriemskoga: poruka studentima i profesorima nakon otvorenja sveučilišta u Zagrebu 1874.“; V. „Govor biskupa Strossmayera prigodom posvete i otvaranja nove zgrade Gimnazije u Vinkovcima – U Vinkovcima, 4. listopada 1879.“; VI. „Besjeda Josipa Jurja Strossmayera rečena na svečanoj sjednici Akademije znanosti i umjetnosti prigodom otvorenj Strossmayerove galerije slika – U Zagrebu, 9. studenoga 1884.“

³³ Vidi bilj. 28, str. 109.

³⁴ Isto, str. 9.

³⁵ Isto, str. 11.

sloboda od grieha; jest pobjeda nad samim sobom; jest obuzdanje svojih strastih; jest pokoranje svoje puti; jest poniznost; jest velikodušnost; jest poslušnost; jest umierečnost; jest čistoća sèra i tiela (...).³⁶ Jer narod ukoliko teži za slobodom takvim može biti tek ukoliko teži za vlastitom unutarnjom slobodom. Biti sputan materijalnim vrijednostima i težinom grijeha značiti biti neslobodan. U pogledu narodnoga preporoda hrvatskoga naroda opominje: „Za krst sveti i slobodu zlatnu’, to je bila, to će i za vazda, ako Bog da, ostati lozinka naroda našega.“ Dakle, vidljivo je da se ni jedna vrijednost tipologizirana u ovom radu ne može samostalno promatrati – sloboda o kojoj biskup govori moguća je samo ukoliko su joj cilj i svrha vjera. Prema tome, lako je zaljučiti da se put k slobodi odvija vjerskim životom te se i ta odgojna vrijednost, odgoj za slobodu, temelji na kršćanskim vrijednostima.

Slobodu, pak, hrvatskoga naroda vidi jedino u slozi s drugim narodima koji jednako složno i bratski s hrvatskim narodom „misle“, odnosno, koji hrvatski narod ne smatraju svojim slugom. Biskup ima jasan stav: Hrvati moraju biti samostalni i slobodni te prigodom otvaranja galerije slika u Zagrebu, 9. studenoga 1884., poručuje: „(...) ali želim da pod nikim ne živi, koji bi mu rada svrhu, na koju je stvoren i opredieljen, tudjom svrhom zamienio!“³⁷ Strossmayer ne želi da se Hrvati „okreću od drugih naroda“ koji mu bratsku ruku pružaju, međutim, pružena ruka o kojoj Strossmayer govori i upozorava mora imati za cilj napredak i slobodu koje će se Hrvati domoći kako nikada i nipošto ne bi bili ni pod kim.³⁸ Otvorivši galeriju slika u Zagrebu, Strossmayer ističe važnost institucionalizacije umjetnosti i znanosti koji su jamcima osiguranja stabilnoga slobodnog društva. Umjetnost, prema tome, još je jedno sredstvo oslobađanja, polje borbe za slobodu, kako ga je onodobno opisao i Franjo Rački: „Narod koji posvoji znanost, osigurao je budućnost, skinuo okove ropstva, oprostio se od gospodstva tuđeg, stupio u red svjetskih vlasti.“³⁹

Poštivanje zemaljskih zakona

Narod se ne može „dovinuti“ slobode, sreće i napretka ako se izravno ne poštuju i održavaju zemaljski zakoni, a najveći su neprijatelji čovječanstva, navodi biskup, oni takozvani „osloboditelji i usriećitelji puka“ koji bi narod bez vjere i zakona učinili slobodnim i sretnim. Svaki narod ima svoje temeljne zakone kojima se nadalje

³⁶ Isto, str. 12.

³⁷ Isto, str. 100.

³⁸ Isto, str. 103.

³⁹ Ljerka Dulibić – Iva Pasini Tržec, „Zbirka biskupa Strossmayera i osnutak današnje Strossmayerove galerije starih majstora“, *Hrvatska revija*, 14 (2014.) 1, str. 99–104.

ustanovljuju državni sustav i način vladanja – Strossmayer takav jedinstven zakon naziva ustavnim zakonom. Narod koji lakoumno mijenja svoj ustav prema ustavu svojih susjeda, nalikuje „malolietnom dietetu, koje se nad prizorom požara blizu roditeljskih svojih sgradah biesnećeg raduje, i goreće ugljevjue u očinsku kuću baca, ter tako ju žertvom vatre čini, i u prah i pepeo obraća“. ⁴⁰ Da posebno mjesto poštivanje zemaljskih zakona zauzima u vrijednosnim stavovima biskupa Strossmayera, svjedoči i komentar da poslije Crkve Božje i svećeničkoga zvanja prvo mjesto zauzima u promatranju i rješenju radničkog pitanja država jer je bitna državna zadaća „pravda i pravica“, onakva koja na „nebu vlada“. ⁴¹ Zakoni pak građanski moraju biti jednostavni kako bi ih narod mogao razumjeti, i kako bi mogli postići svoj cilj: „Po pèrvih i drugih zakonih naprieduje i cvate dèržava, vlada pravda po svuda, odbija se od dèržavnog tiela sve što jo škodljivo, uklanja se sve zlog, kazni se svako zločinstvo.“ ⁴² Kroz prizmu državnih zakona biskup prikazuje univerzalnu vrijednost – poštenjem k napretku. Narod koji bi prekrajao zakone po sebi, uspoređuje s hipohondrom koji naposljetku zaista obolijeva od umišljene bolesti zbog konzumacije pogrešnih lijekova. Zakoni trebaju biti u službi *dobra* jer se tamo gdje se ljudi zakona boje oni slabo i održavaju. Također, država i „javna oblast“ kada se god približe „uzvišenim korporacijama“ (pod tim Strossmayer misli na sveučilište i akademiju koje naziva i „zjenicom oka u glavi naroda našega“), ⁴³ približiti se jedna drugoj moraju u slici istine, pravde i slobode koja se na dotičnim statutima i osniva. Dakle, biskup poziva narod na poštivanje zakona svoje države, no istovremeno poziva i zakonodavce da ih čine u službi čovjeka kako bi ga svatko, od težaka do učitelja, mogao razumjeti i ispunjavati obvezu zakona.

Nematerijalne i duhovne kršćanske vrijednosti, vjera i ideali

Ove Strossmayerove odgojne vrijednosti prožimlju se, dakako, jer je riječ o svećeniku kroz sve njegove govore, sva upozorenja i nakane. Međutim, utoliko ih je potrebno posebno istaknuti jer im daje važnost temelja ⁴⁴ svim ostalim vrijednostima jer bez

⁴⁰ Vidi bilj. 28, str. 10.

⁴¹ Andrija Spiletak, „Strossmayer o socijalnom pitanju“, *Obnovljeni život*, 14 (1933.) 5, str. 200–217.

⁴² Vidi bilj., str. 10.

⁴³ Isto, str. 104.

⁴⁴ Temeljnim zakonom svijeta u svih naroda Strossmayer drži da je „vječita pravda i istina Božja, a što se na to ne oslanja, propada, bez obzira na to koliko dugo trajalo, a za primjer navodi stari Rim koji je propao upravo kada ga je ljudska „oholost najjačim i namogućnijim proglasila; a njegovu tobožnju vječitost kazuju nam nebrojene razvaline, koje se i dandanas u Rimu vidjevaju“. Prema tome, samo je ono trajno i slavno što je na vječitoj pravdi i istini osnovano, pa se i biblijski, prema tom vječitom zakonu, malo zrno gorušice pretvara u vječito stablo pod kojim svi učeni i napredni narodi ovoga svijeta svoj mir i slavu nalaze. (Isto, str. 71).

kreposti i čiste savijesti, nema ni sreće ni napretka: „(...) ništ stalnog na ovom svijetu nije; da sve što vrieme gradi, vrieme takodjer i razgradjuje; da samo ono nepogodam vriemena pèrkositi može, što je na temelju čvèrste viere, čiste saviesti i prave krieposti osnovano (...).“⁴⁵ Vjera nam svima nalaže da smo pred Bogom jednaki, tj. da na vagi suda Božjega ništa ne važe – niti dostojanstvo, bogatstvo, plemenitaštvo, nego jedino dobra djela i kreposti kršćanske, napominje biskup, slikovito opisujući ovu vrijednost: „(...) ako sèrce svoje, prebivalište duha svetoga, škrinjom blaga učiniš; ako dušu svoju neizmjernom cienom odkupljenu u novac ukopaš, izgubljen si na uvijek“, a spašen će biti samo onaj koji vlastiti novac smatra glavnicom kojom će pomagati siromahe, tješiti bolesne, nahraniti gladne, odjenuti gole. Pravi kršćanin prezire sanjarenja materijalnoga svijeta, a u svojoj se patnji tješi pogledom na križ i uvjerenjem da ništa od ovoga svijeta nije naspram slave koja nas u duhovnom svijetu čeka ukoliko budemo vjerno slijedili stope Propetoga, napominje biskup.⁴⁶

Govoreći o nepravdi i činu djelovanja protiv nepravde biskup, nas poziva da u toj borbi ostajemo do „posljednje kapi krvi“, a u nuždi i nevolji utočište tražimo u sebi samomu, u Božjoj pravednosti i ljubavi više no u taštim ljudskim obećanjima koja često žele na korist i sebičnost obratiti.⁴⁷ No da bi čovjek mogao vršiti pravdu nužna su tri preduvjeta: krepostan život i ljudske namjere, otklon od strasti – prije svega oholosti i pohlepnosti, te pripravnost na žrtvu, a ni jedno od ovih triju čimbenika ne mogu se vršiti bez „Boga i žive vjere u Boga“.⁴⁸ Ljudska namjera o kojoj piše i govori biskup ona je kojoj se mladost privikava već od malenih nogu učeći se poslovati uvijek s čistom i plemenitom namjerom. Povezujući duševnu čistoću s obrazovanjem, poziva hrvatsku mladost na posvetu „zvanju i umienju (...) To je jedini put, kojim se do najuzvišenijeg cilja i u znanosti i u životu dospjeti može (...).“⁴⁹ Način koji biskup opisuje put je u mudrost, a ljudi, bez obzira na to koliko bili učeni, ako klone u razvrat, ostaju prava šteta i prijekor vlastitom narodu, opominje. U nemoralnom svijetu ustava nema, a čovjek koji u njemu obitava sve dublje u njega pada dok „sasvim na Boga i istinu nezaboravi“.⁵⁰

U svom govoru iz 1879. godine Strossmayer se posebno obraća mladeži pozivajući je na poštivanje roditelja i opreznost od vanjskoga svijeta čija je sreća samo privid jer jedino u kršćanstvu leži otajstvo i prava moć života svakoga naroda, a bez kršćanstva i

⁴⁵ Isto, str. 5.

⁴⁶ Isto, str. 102.

⁴⁷ Isto, str. 28.

⁴⁸ Isto, str. 74.

⁴⁹ Isto, str. 28.

⁵⁰ Isto, str. 75.

institucija koje su na njemu osnovane, nikada narod neće doživjeti vlastiti preporod. Biskup mladež poziva i na čast i ponos, samodisciplinu i čuvanje vlastitoga bića. No biskup ne prekoraва zabavu već notom kršćanskog pastira, savjetuje: „Istina je, za mladost je i zabava. Zabavu vjera sveta nezabranjuje; ali kad se čovjek posveti znanju i umienju, onda mora zabavu od zabave razlučiti, onda ima zabava i mjesta, koja se učeojoj mladeži nepristoje, onda se mladež zabava čuvati ima kao otrova, u kojih bi si mogla čast i poštenje oskrvnuti.“⁵¹ Dakle, čovjek bi uvijek morao držati do ideala i njegove svrhe jer odbacivši ideale, čovjek je odbacio i vlastiti napredak: „(...) države i narodi samo ondje uspijevaju (...) gdje se idealne svrhe čuvaju, njeguju i za nje se sve žrtvuje; suprotnim pako načinom narodi i države ondje iznemažu i propadaju, gdje su se ideali izgubili i gdje državljani za nje ništa ne znaju i ne haju.“⁵² O nematerijalnoj vrijednosti i vjeri nadasve, zaključno bi se moglo završiti biskupovom mišlju da jedan atom Božje slave više vrijedi nego sva slava ovoga svijeta.

Domoljublje i rodoljublje

Domovinu Hrvatsku Strossmayer promatra s posebnim osjećajem ljubavi, ali i gorčine zbog nepovoljne gospodarske i političke situacije u kojoj se Hrvatska u to vrijeme našla te pišući svoj osvrt na izlet u Njemačku i Češku, navodi: „Zapuštenost se naše zemlje s gospodarskoga gledišta svakomu na svijetu nameće očima; pak se je teško otresti misli, da se hotomice hoće, da propadnemo. Ja sam jednom prilikom tu zapuštenost jednomu vrlo visokom stojećemu Mađaru spočitovao (...)“⁵³

Ljubav prema domovini prikazuje slikovito opisujući doživljaje čovjeka koji se nakon duga izbivanja vraća domovini i komu veselje donosi i najobičniji susret s težakom („...kad maker posljednjeg prostaka od roda i plemena našeg opazimo!“)⁵⁴ Nadalje, uspoređujući domoljublje i rodoljublje čovjeka s pčelom koja skuplja med po raznim parkovima te ih potom odnosi u košnicu, napominje da bi čovjek ljubio svoj dom treba poštivati i tuđe jezike te iz njih baštiniti ono najplodonosnije jer tek obrazovanjem može se stići do narodne samosvijesti i emancipacije. Pri tome Strossmayer ne želi da se hrvatski narod tuđi od onih naroda „na kojega Bog i država veže“, uzimajući pritom u obzir kontekst vremena u kojemu je živio, smatrajući da se hrvatski narod treba vezati uz svakoga koji pošteno misli, koji mu „bratsku ruku

⁵¹ Isto, str. 84.

⁵² Isto, str. 100.

⁵³ Dubravko Jelčić (priř.), *Josip Juraj Strossmayer: Izabrani književni i politički spisi II.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 13.

⁵⁴ Vidi bilj. 28, str. 16.

za to pruža“ kako bi se sreće, napretka i vlastite slobode dovinuo ostajući uvijek samostalan: „(...) ali neka nikada i nipošto nebude pod nikim“. ⁵⁵ Također, Strossmayer podsjeća i na starčevićansko *načelo narodnosti* još mu jednom dajući važnost jer je narodnost, poslije vjere, najskupocjeniji dar Božji.

Obitelj i roditeljstvo

Po Bogu, kao izvoru svega dobrog, „sva narav rodi i plodi; po njem vladaju roditelji nad djecom svojom“, napominje biskup. ⁵⁶ Kršćanska bi vjera, kao i u svemu, morala biti izvorištem roditeljstva i vladanja djecom. Nigdje novac nije tako dobro uložen negoli u obrazovanje djece, navodi, o čemu naposljetku ovisi i „budućnost narodna“ jer su djeca nositelji imena i „uspomene i slave naše“. ⁵⁷ Govoreći o kvalitetnom roditeljstvu, Strossmayer napominje da takvim mora biti ono koje pruža duševno „izobraženje“. ⁵⁸ Dakle, jasno je razlučiti da je vjera i u ove odgojne vrijednosti nedjeljiva te se ne može posebno promatrati i izdvojiti iz roditeljstva, a izravno se dotiče i obrazovanja. Roditeljima koji uz vjeru odgajaju djecu, nikada se ne može dovoljno zahvalnosti iskazati. Obitelj je izvor čovječanstva, a državi služi kao temelj. Obitelj je i dar „propela“, odnosno, raspetoga Krista, navodi biskup, jer gdje u braku nema svetosti, jedinstva i nerazdruživosti, nema ni vjernosti, ljubavi, istine ni života. Brak je ishodište života – oca, majke i djeteta, a kršćanska vjera roditeljima nalaže dužnost čuvanja života djece. ⁵⁹

Govoreći o obiteljskim ulogama, biskup smatra kako se samo po sebi razumije da kršćanstvo muža postavlja središtem obitelji, ali ne da njome vlada poput silnika, nego da joj bude zaštitnikom i skrbnikom te da baštini krepost, poštenje i slavu.

Obrazovanje

Kako bi iskazao mogućnost duhovnoga i prosvjetiteljskoga rasta vlastita naroda, Strossmayer *knjigu narodnu* uspoređuje s onom u germanskih i romanskih naroda koji su također imali poteškoća, međutim, slogom i jedinstvom dospjeli su do „gorostasne vrline“. Dakako, tako bi moglo biti u domovini, smatra biskup, jer što je kod njih moguće, „moguće je i kod nas“. ⁶⁰ Obrazovanje promatra kao važno nematerijalno

⁵⁵ Isto, str. 103.

⁵⁶ Isto, str. 8.

⁵⁷ Vidi bilj. 54, str. 12.

⁵⁸ Vidi bilj. 28, str. 20.

⁵⁹ Isto, str. 36.

⁶⁰ Isto, str. 22.

bogatstvo, kao ono blago „koje više čovjeka resi i odlikuje, nego ikakovo sjajno ime; više nego sve blago materijalno ovoga svijeta“⁶¹ jer duhovnim se oružjem više odlučuje negoli materijalnim oružjem.

Svoj govor iz 1850. godine naročito koristi da ukaže na važnost osnivanja sveučilišta „u sredini našoj i narodnom duhu“ jer smatra dužnošću svoje generacije da hrvatskoj mladeži pruži obrazovanje kroz sveučilište iz kojega će „crpiti moći ono blago duševno, koje dočim um prosvjetljuje, i srce oplemenjuje, ujedno najsigurnije jamstvo pruža one slobode, za kojom svako plemenito srce toli čezne“.⁶²

Nadalje, biskup govorom iz 1874. godine poziva učitelje, čiji poziv smatra jednim od najljepših i najsvetijim na svijetu, da budu uzorom i glavnim dokazom istine koju propovijeda mladeži. Pritom naglašava važnost ljudskog čina, jer učenje bez čina znači „jednom graditi, a drugom razgradjivati“,⁶³ a kada nam sav narod bude obrazovaniji, onda će i svi društveni staleži koji iz njega proizlaze biti izvrsniji. Učitelje obvezuje na ljubav prema učenicima koje trebaju ljubiti i njegovati kao vlastitu djecu. Učenike pak obvezuje na ljubav i štovanje učitelja kao vlastitih duševnih roditelja i ravnatelja. No taj odnos prije svega ovisi o učitelju, a onaj učitelj kojemu manjka ljubavi ne može niti poštovanje i pouzdanje učenika steći.⁶⁴

Obrazovanje i vjeru vidi kao put prosvjetljenja vlastitoga naroda: „Naš narod od svojih umnika očekuje (...) svjetlost pravu, istinu, poštenje, umjerenost i opreznost, koje su osobito u naših okolnostih nužne.“⁶⁵ Okolnosti o kojima biskup govori odnose se na povijesne okolnosti u kojima se našla Hrvatska. Izlaz iz tih okolnosti Strossmayer vidi u obrazovanju i buđenju nacionalne svijesti. Godine 1884. u korespondenciji s Račkim svjedoči o srpskom neprijateljstvu spram Hrvata: „Narod nam je u vrlo opasnom položaju. Srbi su nam krvavi neprijatelji. Dobro je rekao, mislim Marković, da dočim se mi ljuto borimo protiv Mađara, Srbin brat iza leđa na nas navaljuje.“⁶⁶ Prema tome, narod koji ima najviša učilišta te njima *spasonosno* upravlja, narod je koji se intelektualno emancipirao, a emancipacija i oslobođenje i svaku drugu emancipaciju i samosvojnost prije ili poslije mora *poroditi*, navodi biskup.⁶⁷

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 61.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 58.

⁶⁶ Grgo Grbešić, „Od ilirskoga pokreta i jugoslavenske ideje do neuralgičnih točaka u hrvatsko-srpskim odnosima u 20. stoljeću“, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, str. 91.

⁶⁷ Vidi bilj. 28, str. 103.

„Prosvjetom k slobodi“, geslo je i načelo koje je skovao za mladih dana⁶⁸ i u koje je Strossmayer duboko vjerovao, a da bi se obrazovanje puka i prosvjeta zaista proveli, smatra da se visokodostojanstvenici moraju brinuti za sve slojeve i pučke škole. Oni su za Strossmayera *matica* i *rojilište*. Biskup posebno poštuje *učenjake* jer će upravo oni postati uzorom, obranom i okrijepom naroda te ih poziva na uzdržavanje od materijalnih vrijednosti i baštinjenje duševnoga bogatstva koje je potrebno usaditi u svijest i srce mladeži te napose cijeloga naroda na opću obranu i *ures*.⁶⁹

Zaključak

Povijesna previranja utoliko su oblikovala nastojanja i misli biskupa Strossmayera da su u svakom njegovu govoru bile prisutne hrvatske ideje i ljudske i odgojne vrijednosti *vjere, slobode, nematerijalnih duhovnih i kršćanskih vrijednosti, domoljublja i rodoljublja, obitelji i roditeljstva, obrazovanja i poštivanja zemaljskih zakona* u službi dobra. Usvajajući ove vrijednosti, pojedinac će naći svoje mjesto u društvu i u dijelu hrvatskoga bića koje svoj put može utrti jedino dajući *sve za vjeru i domovinu* i *prosvjetom k slobodi*.

⁶⁸ Pavao Nujić, „Josip Juraj Strossmayer – rođeni Osječanin“, *Essehist*, (2010.) 2.

⁶⁹ Isto, str. 104.

EDUCATIONAL VALUES IN SELECTED SPEECHES OF JOSIP JURAJ STROSSMAYER – PROMOTER OF ENLIGHTENMENT AND CULTURE

Abstract

Bishop Josip Juraj Strossmayer was culturally, politically, and educationally active in an exceptionally turbulent time of the Croatian history, characterized by an awareness about national consciousness and an aspiration toward a modern civic society and its values—both cultural and the moral ones. On the occasion of his orations, Bishop Josip Juraj Strossmayer availed himself of an opportunity to signify a necessity of a national awakening of the Croatian nation based on the steadfast foundations of the faith, as well as of science and arts. The paper deeply analyzes some of the most important Bishop Strossmayer's speeches by a pedagogically directed perusal, beginning with the year 1850, when he addressed the folk on the occasion of his ceremonial episcopal enthroning. It was his first significant speech, followed by the one from the 9th session of the Croatian Parliament (1861), his oration from the first session of the Academy of Sciences and Arts (1867), his speech to the students and teachers subsequent to the opening of the University of Zagreb (1874), his speech on the consecration and the opening of the Vinkovci Gymnasium (1879), and his speech at the ceremonial session of the Academy of Sciences and Arts upon the opening of the Art Gallery (1884). Having perused six representative Strossmayer's speeches, the educational values he promoted are typologized and categorized.

Key words: *Bishop Josip Juraj Strossmayer, in-depth analysis, educational values, typologization*